

AUGUSTINUS MÅNGA KVINNOR: BIBLISKA OCH HISTORISKA KVINNOR I AUGUSTINUS SKRIFTER OM JUNGFRULIGHET OCH ÄKTENSKAP

Annamaria Laviola-Svensäter

Abstract:

The following article discusses the role different women play in shaping Augustine's theological thoughts on marriage and virginity. It argues that Augustine developed different definitions of Christian marriage, holy virginity and consecrated widowhood through ongoing contacts with contemporary women such as Proba, Juliana and Demetrias. Furthermore, biblical women as, for example, Ruth, the prophetess Hanna and the two sisters Martha and Mary played an important role in creating a positive image of married, unmarried and widowed women. At the same time, however, Augustine used these biblical protagonists and their stories as a way of reinforcing the higher status of virginity in comparison to marriage. Finally, Augustine's definitions of virginity and marriage were also part of greater theological controversies, such as the Jovinianist and the Pelagian one.

Key Words:

Augustine, women, marriage, virginity, widowhood, Biblical women.

Vilka är de viktigaste kvinnorna i Augustinus författarskap? Tanken att hans mor Monica och hans namnlösa konkubin spelade en viktig roll i

Augustinus omvändelse och liv är föga kontroversiell.¹ Det är dock mer sällan som andra bibliska och historiska kvinnor, allt ifrån konsekrerade jungfrur och änkor till gifta kvinnor, anses ha spelat en avgörande roll i Augustinus skrifter och teologiska resonemang. Denna artikel kommer därför att presentera några av dessa verkliga och litterära kvinnor för att diskutera på vilket sätt de figurerar i och påverkar Augustinus skrifter. Augustinus drog sig knappast för att diskutera teologi med kvinnor, något som blir uppenbart i hans brevväxling med olika kvinnliga mottagare.² Även hans predikningar verkade vara anpassade för både manliga och kvinnliga åhörare, trots att Augustinus inte tilltalade kvinnor direkt när han satt i predikstolen.³ Att diskutera olika kvinnors eventuella påverkan på Augustinus möjliggör i sin tur ett ställningstagande i förhållande till både tidigare forskning och tidigare perspektiv på Augustinus och hans författarskap.

Under de senaste åren har kyrkofädernas syn på kvinnor och kvinnors kroppar diskuterats flitigt inom olika akademiska discipliner samt utifrån en rad mångfacetterade och intersektionella perspektiv. Den överförenklade slutsatsen att de tidigkristna författarna led av obotlig misogyni har nu börjat nyanseras med hjälp av kontextuella studier. Med andra ord betraktas kyrkofädernas tankar som mer och mer kopplade till den grekisk-romerska världen de utvecklades inom; även samspelet mellan den grekiska filosofins syn på kvinnor och kristna föreställningar om kvinnor har lyfts fram som särskilt viktigt.⁴ De läror som utvecklades under kristendomens första århundraden kan dessutom betraktas som resultatet av – och anpassningen till – otaliga strider och debatter kring olika teologiska uttalanden, många av vilka senare kom att klassas som irrläror. Dessa kommer i viss mån att presenteras längre fram i artikeln, särskilt när de verkar fungera som

---

¹ Mer om Monicas påverkan på Augustinus i Peter Brown, *Augustine of Hippo. A Biography*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press 2000, 16–19; för konkubinens påverkan på Augustinus senare verk se Brown, *Augustine of Hippo*, 80–81.

² Joanne McWilliam, "Augustine's Letters to Women", i: J. Chelius Stark (red.), *Feminist Interpretations of Augustine*, University Park, PA: Pennsylvania State University Press 2007, 189–202 (189–190).

³ Stephan Borgehammar, "St. Augustine, Preacher of Paradox and Promise in Early Fifth-Century North Africa", i: J. Cillers & L. Hansen (red.), *Studia Homiletica 11, Preaching Promise within the Paradoxes of Life*, Stellenbosch: African SUNmedia, 2018, 273–281 (274).

⁴ Hannelie Wood, "Feminists and their Perspectives on the Church Fathers' Beliefs Regarding Women: An Inquiry", *Verbum et Ecclesia* 38(1), a1692 (2017), 1–10 (1).

utgångspunkt för kyrkofädernas egna tankar om kvinnor och deras sociala tillstånd.

När de västliga kyrkofäderna och deras roll i utformandet av kristendomen kommer på tal blir det omöjligt att bortse från Augustinus och hans rika bokproduktion. Biskopen i Hippo intresserade sig för många olika ämnen och samtida frågor, som t.ex. förhållandet mellan konsekreerad jungfrulighet och äktenskap samt deras påverkan på det kristna vardagslivet. Debatter om dessa ämnen präglade diskussionen om vilka beteenden som var oacceptabla eller önskvärda inom en kristen gemenskap och vilken roll dessa skulle spela i förhållande till livet efter detta.⁵ Då början på 400-talet ger exempel på olika debatter av detta slag, kommer artikeln att diskutera Augustinus många kvinnor utifrån förhållandet mellan äktenskap och jungfrulighet. Analysen av enbart dessa två begrepp kommer att tjäna två syften: å ena sidan kommer den att kunna begränsa den tidsperiod och det material som utgör artikelns analytiska grund; å andra sidan kommer avgränsningen att kunna ge en tydligare ram för reflektionen kring hur olika verkliga och bibliska kvinnor, eller synen på dem, praktiskt påverkar och påverkas av Augustinus teologi.

Materialet för denna undersökning utgörs av fyra av Augustinus skrifter, vars fokus ligger på just frågor om jungfrulighet och äktenskap: *De Bono Coniugali* (Om äktenskapets goda), *De Sancta Virginitate* (Om helig jungfrulighet), *De Bono Viduitatis* (Om änkeståndets goda), och *De Adulterinis Coniugiis* (Om otrogna makar). De första två verken skrevs ungefär 401, *De Bono Viduitatis* kan dateras till 414 och *De Adulterinis Coniugiis* till åren 419–420.⁶ Samtliga skrevs alltså under 400-talets första tjugio år, och som titlarna avslöjar behandlar de det goda med äktenskapet, jungfrulighetens heliga karaktär, det goda med (ett kyskt) änkestånd samt äktenskaplig otrohet. Dessa skrifter uppkom inte i ett vakuum: *De Bono Coniugali* och *De Sancta Virginitate* har tolkats som en respons och ett ställningstagande i striden kring Jovinianus tankar om

---

⁵ Se till exempel Augustinus, *De Sancta Virginitate*, 24, i: Saint Augustine, *Marriage and Virginitate: The Excellence of Marriage, Holy Virginitate, The Excellence of Widowhood, Adulterous Marriages, Continence*. Övers. Ray Kearney; red. John E. Rotelle, O.S.A., Hyde Park, New York: New City Press, 1999.

⁶ John E. Rotelle "General Introduction", i Saint Augustine, *Marriage and Virginitate*, 9–25 (9, 21–22).

dopet och dess konsekvenser för de kristnas liv,⁷ medan *De Bono Viduitatis* intar en kritisk underton till Pelagius och hans följares syn på den fria viljan.⁸ *De Adulterinis Coniugiis* verkar inte ha några kopplingar till ovannämnda strider, utan uppkommer som ett svar på en rad frågor om Nya Testamentets olika uppfattningar om äktenskap och skilsmässor.⁹ Forskningen kring dessa fyra verk verkar vara tämligen begränsad, särskilt när det kommer till förhållandet mellan den teologi som de uttrycker och de olika kvinnor som här omnämns. Föreliggande artikel avser därför att bidra med ökade kunskaper om dessa skrifter, samtidigt som den även ansluter sig till den ovannämnda feministiska forskningen som alltmer lyfter fram kvinnans roll i och påverkan på antika texter.

För att tydligt kunna lyfta fram på vilka sätt verkens teologi påverkas av olika historiska och bibliska kvinnor kommer artikelns huvuddel att delas upp i två olika avsnitt: det första kommer att behandla de förhållanden som Augustinus betraktade som kristna äktenskap, deras karaktär och den (positiva) roll dessa ansågs spela för den troendes liv; en liknande redogörelse kommer även att ges för Augustinus syn på helig jungfrulighet och det konsekrerade änkeståndet. Artikelns andra avsnitt kommer därefter att bedriva en analys av ett antal historiska kvinnor och bibliska kvinnliga gestalter som kan anses ha spelat en viktig roll i Augustinus teologi och dess utformning. Förhållandet mellan de analyserade sociala tillstånden och de olika historiska och bibliska kvinnor som förekommer i Augustinus texter kommer att analyseras och diskuteras i artikelns avslutande sektion.

Äktenskap, jungfrulighet och änkestånd

För att kunna analysera Augustinus syn på äktenskap och den eventuella påverkan som olika kvinnor kan ha haft på denna syn är det viktigt att undersöka vilka förhållanden som kan klassas som äktenskapliga

---

⁷ David G. Hunter, *Marriage, Celibacy and Heresy in Ancient Christianity: The Jovinianist Controversy*, Oxford: Oxford University Press 2007, 244.

⁸ Rotelle, "General Introduction", 111–112.

⁹ George Hayward Joyce S.J., *Christian Marriage: An Historical and Doctrinal Study*, London: Sheed and Ward 1948, 317.

under 400-talets början, då det fortfarande inte fanns någon utkristalliserad syn på vad ett kristet äktenskap faktiskt innebar.¹⁰ Tvärtom verkade åsikterna gå isär. Motståndarna till manikeismen, bl.a. Augustinus själv, varnade för manikéernas negativa syn på kroppen, sexualitet och äktenskapet.¹¹ Samtidigt anklagades den heresistämplade munken Jovinianus för att i slutet av 300-talet ha påstått att celibatet och asketiska levnadsstandarder inte per automatik innebar en högre grad av helighet. Av detta följde att döpta kvinnor i grund och botten hade samma meriter, oavsett deras sociala tillstånd som jungfru, änka eller äkta maka.¹² Reaktionerna på dessa påståenden blev kraftiga. I ett försök att bevara den konsekurerade jungfrulighetens högre rang uttryckte sig Hieronymus så pass nedlåtande om äktenskap att även hans åsikter kom att uppfattas som närmast heretiska.¹³ Utifrån detta sammanhang kan *De Bono Coniugali* och *De Sancta Virginitate* betraktas som två verk vars syfte var att återinföra en viss balans i frågan om äktenskapets och den konsekurerade jungfrulighetens status och förhållande till varandra.¹⁴ Det är då knappast förvånande att det är just i *De Bono Coniugali* som Augustinus försöker definiera vilka förhållanden som bör betraktas som äktenskapliga. Augustinus menar att ett förhållande kan kallas för äktenskap när: a) båda parter är ogifta sedan tidigare, b) är trogna varandra med avsikt att förbli det livet ut och c) inte försöker undvika att få barn. Dessa förhållanden kan kallas för äktenskapliga även när de är ett resultat av sexuellt begär:

Man brukar fråga om ifall en man och en kvinna som inte är någon annans make eller maka förenas med varandra, inte för att sätta barn till världen utan endast på grund av omåttlighet, och

---

¹⁰ Ett "kristnande" av äktenskapet och dess innebörd hade vid Augustinus tid redan pågått i några hundra år. Se till exempel Philip Lyndon Reynolds, *Marriage in the Western Church. The Christianization of Marriage during the Patristic and Early Medieval Period*, Leiden: Brill 1994, xv.

¹¹ Samuel N. C. Lieu, *Manichaeism in the Late Roman Empire and Medieval China*, Tubingen: J. C. B. Mohr 1992, 128; Augustinus kritiserar manikéernas avsky för kroppen i bl.a. *De Civitate Dei* XIV, 5. Se även Johannes van Oort, "Reminiscences of Manichaeism in Augustine's City of God", *HTS Theologiese Studies/ Theological Studies* 72:4 (2016), 1–10 (2).

¹² Hieronymus, *Adversus Jovinianum*, I, 3–4 i *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Ser. II, vol. 6. Red. Philip Schaff och Henry Wace. New York: Cosimo Classics 2007, 346–416.

¹³ Hunter, *Marriage, Celibacy and Heresy*, 244.

¹⁴ Hunter, *Marriage, Celibacy and Heresy*, 244.

är trogna varandra, så att varken han eller hon skulle göra detta med någon annan. [Frågan är då] om detta skulle kunna kallas för äktenskap. Det är möjligt, och kanske inte absurt, att kalla detta för äktenskap, om de behagar varandra till döden och inte undviker att få barn, antingen för att de inte vill att barn ska födas eller att de, med hjälp av skadliga verktyg, gör så att dessa inte föds, trots att dessa inte var anledningen till att de förenades.¹⁵

Augustinus fortsätter sedan med att tillskriva män och kvinnor olika ansvar för förhållandets karaktär. Han fördömer de välbärgade män som tar till sig en konkubin i väntan på att ingå ett lukrativt äktenskap med en kvinna ur samma sociala skikt. Enligt Augustinus synsätt begår dessa män äktenskapsbrott mot den konkubin som de för tillfället lever tillsammans med. Om konkubinen är medveten om förhållandets prekära karaktär och ändå väljer att bli en del av det, bör även hon betraktas som en synderska. Augustinus är dock kvick med att understryka att om konkubinen sedan väljer att förbli ogift och trogen sin partner även när denne har ingått äktenskap med någon annan, bör hon inte stämplas som äktenskapsbryterska.¹⁶ Samma slutsats kommer Augustinus fram till i *De Adulterinis Coniugiis*. Detta verk, som utgörs av två böcker, kom till som ett svar på Pollentius frågor om evangeliernas syn på skilsmässa och omgifte. I bok 2 understryker Augustinus hur både män och kvinnor är kapabla till att begå äktenskapsbrott. Augustinus kritiserar dessutom de män som anser att kvinnor bör straffas hårdare för denna synd. Han verkar istället övertygad om att en man bör ha större självkontroll än en kvinna, att han bör vara vägledande för henne i sina handlingar och att både män och kvinnor som begår äktenskapsbrott därför bör straffas på samma sätt.¹⁷ Eller snarare

---

¹⁵ Solet etiam quaeri cum masculus et femina, nec ille maritus nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur ea fide media, ut nec ille cum altera nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiae sint uocandae. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari conubium, si usque ad mortem alicuius eorum id inter eos placuerit, et prolis generationem, quamuis non ea causa coniuncti sint, non tamen uitauerint ut uel nolint sibi nasci filios uel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur (min översättning). Augustinus, *De Bono Coniugali*, V, i: Saint Augustine, *De Bono Coniugali* and *De Sancta Virginitate*. Red. och övers. P. G. Walsh, Oxford: Oxford University Press 2001, 2–65.

¹⁶ Augustinus, *De Bono Coniugali* 5, i Saint Augustine, *Marriage and Virginitiy*, 33–61.

¹⁷ Augustinus behandlar olika syner på äktenskapsbrott i *De Adulterinis Coniugiis* II, 8.

bör en man straffas mycket hårdare då det ingår i hans roll att överträffa kvinnan i frågan om dygder, menar Augustinus.¹⁸ Denna tankegång verkar ligga varmt om Augustinus hjärta. I en av sina predikningar förklarar Augustinus att om en kvinna klarar av att leva i kyskhet borde en man också kunna göra det. Att ha två olika måttstockar för hur män och kvinnor bör bete sig förkastar Augustinus bestämt.¹⁹

Det starka fokus som Augustinus lägger på äktenskapsbrott avslöjar dessutom ytterligare aspekter av äktenskapets roll, nämligen dess betydelse som botemedel mot det (okontrollerade) sexuella begäret. I likhet med Paulus konstaterar Augustinus att det är mer önskvärt att gifta sig än att leva i synd genom att ständigt följa sina kroppsliga begär. Den okontrollerade sexuella lusten är fortfarande något som bör bekämpas och av denna anledning blir ett kyskt äktenskap något att sträva efter.²⁰ Att avstå det sexuella umgänget är dock något som båda parter bör komma överens om. Genom att än en gång stödjade sig på Paulus tankar om att de äkta makarnas kroppar tillhör varandra understryker Augustinus vikten av att inte beröva sin partner den sexuella kontakten som denna har rätt till. Detta skulle kunna leda till att den make som inte är beredd att leva i kyskhet begär äktenskapsbrott, något som Augustinus betraktar som en allvarlig synd. Den i paret som är beredd att till fullo avstå det sexuella umgänget måste därför först försäkra sig om att partnern är beredd att göra det samma, och samtidigt finna sig i att ge upp tanken på ett kyskt äktenskap om inte båda makar kommer överens om det.²¹

Äktenskap kan alltså ses som ett botemedel mot sexuell begär, som inom äktenskapet förvandlas från en svår synd till en mindre sådan, samtidigt som detta begär används för ett positivt ändamål, nämligen barnafödandet.²² Augustinus är dock tydlig med att behovet av barn var

---

¹⁸ Augustinus, *De Ad Con* II. 8.

¹⁹ Borgehammar, "Saint Augustine, Preacher of Paradox", 276–277.

²⁰ Augustinus, *De Bon. Con.* 6.

²¹ Augustinus, *De Bon. Con.* 6. Resonemanget stödjer sig på Paulus' ord i 1 Kor 7:3–5: "Mannen skall ge hustrun vad han är skyldig henne och på samma sätt hustrun sin man. Hustrun bestämmer inte själv över sin kropp, det gör mannen. Likaså bestämmer inte mannen över sin kropp, det gör hustrun. Håll er inte ifrån varandra annat än för en tid, om ni har enats om det för att ostört kunna ägna er åt bön och sedan vara tillsammans igen. Annars kan Satan fresta er, eftersom ni inte förmår leva avhållsamt."

²² Augustinus, *De Bon. Con.* 6; 10.

större i det förflutna, då det var nödvändigt att ge upphov till det människosläkte som skulle föda Guds son. I en tid då mänsklighetens frälsning fortfarande var en dunkel, profetisk tanke fanns det alltså ett behov av att ingå äktenskap för att se till att mänskligheten skulle ha en framtid. Det var av denna anledning, menar Augustinus, som de gammaltestamentliga fäderna och mödrarna som bl.a. Abraham och Sara valde att sätta barn till världen, trots att de utan tvekan hade föredragit att leva i kyska äktenskap. Dessa fäder var beredda att uppfylla Guds vilja så till den grad att de kunde ta sig flera kvinnor, med mödrarnas tillstånd:

Självklart kunde han ta sig en annan [kvinna] så att gemensamma barn skulle födas genom den enes säd och den andras myndighet och makt. Detta var en gudomlig plikt för de gamla fäderna. [...] Idag finns det inte samma behov av fortplantning som då, när det var tillåtet att ta sig andra hustrur för en riklig ätts skull även när makarna kunde fortplanta sig. Detta är dock förstås inte tillåtet idag.²³

I Augustinus tid har Kristus alltså redan fötts och världens alla folk kan göras till kristna genom omvändelse; av denna anledning är ett kyskt äktenskap att föredra, om än endast när båda partnerna är överens om det.²⁴

Den gifta kvinnan som beskrivs i de analyserade texterna är alltså någon som, precis som sin make, har möjligheten att välja om hon ska avstå ifrån sexuellt umgänge eller inte; i äldre tider var hon med och bestämde om maken skulle få tillgång till flera kvinnor för att befolka jorden; hon är den som inte kan anklagas för äktenskapsbrott om hon väljer att ägna sitt liv åt Gud efter sin tid som konkubin. Viljan och möjligheten att enbart fokusera på Gud är en av anledningarna till att äktenskapet, trots sin goda karaktär, alltid förblir underordnat den konsekurerade jungfruligheten.

---

²³ *Plane uxoris uoluntate adhibere aliam, unde communes filii nascantur unius commixtione ac semine, alterius autem iure ac potestate, apud antiquos patres fas erat; [...]* Non est enim propagandi necessitas quae tunc fuit, quando et parientibus coniugibus alias propter copiosiorum posteritatem superducere licebat, quod nunc certe non licet (min översättning). Augustinus, *De Bon. Con.* XV.

²⁴ Augustinus, *De Bon. Con.* 6.

I *De Bono Coniugali* utvecklar Augustinus denna tankegång genom att hänvisa till Första Korinthierbrevets sjunde kapitel. Här råder Paulus sina (gifta) läsare och lyssnare att leva som om de vore ogifta. Aposteln påstår dessutom att en gift människa fokuserar mer på världsliga ting och på att vara sin partner till lags än på Gud:

Men det säger jag, bröder: tiden krymper. Även de som har en hustru måste nu leva som om de ingen hade, de som gråter som om de inte grät, de som gläder sig som om de inte glädde sig, de som köper något som om de inte fick behålla det och de som lever i världen som om de inte levde av den. Ty den värld som nu är går mot sitt slut, och jag ser helst att ni slipper bekymra er. Den ogifte tänker på vad som hör Herren till, hur han skall vara Herren till lags. Men den gifte tänker på vad som hör världen till, hur han skall vara sin hustru till lags, och det gör honom kluven. En ogift kvinna eller flicka tänker på vad som hör Herren till, på att hon skall vara helig till kropp och själ. Men den gifta kvinnan tänker på vad som hör världen till, hur hon skall vara sin man till lags.²⁵

Denna tankegång återkommer i *De Sancta Virginitate*. Med andra ord väljer Augustinus att gå på gång stödjande sig på Paulus ord för att understryka hur gifta människor på ett eller annat sätt tvingas att fokusera på världsliga ting, medan en konsekrerad jungfru kan ägna all sin tid åt Gud. Därför skapas en tydlig rangordning som ser konsekrerade jungfrur som överlägsna gifta kvinnor. Detta beror på att när jungfruligheten väl har gått förlorad kan den inte återerövas. Detta gör i sin tur att gifta människor, oavsett hur heligt och gudfruktigt de lever, aldrig kommer att kunna ta del av samma heliga gåvor som konsekrerade jungfrur. Augustinus syftar då på möjligheten att följa Kristus, Guds Lamm. Han understryker att det endast är jungfrur som kommer att kunna följa Lammet vart det än går, medan de som varit gifta kan sträva efter alla andra sorters gåvor utom denna, som är kopplad till ett orört tillstånd:

Men se! Lammet går den jungfruliga vägen. Hur skulle de som har förlorat denna jungfrulighet kunna följa efter, när de inte på

---

²⁵ 1 Kor 7:29–34 (Bibel 2000).

något sätt kan återfå den? Följ ni då efter honom, ni som är hans jungfrur, följ honom även på den vägen, då det är endast av den anledningen som ni kan följa honom vart han än går. Vi kan uppmana dem som är gifta att följa honom till vilken annan helighetsgåva som helst utom denna, som de har förlorat irreparabelt.²⁶

Utöver konsekrerade jungfrur och äkta makar fanns i Augustinus värld ytterligare en kategori som kunde anses vara en blandning av båda, det vill säga de människor som efter sin partners död valde att inte gifta om sig utan konsekrerade sitt änkestånd åt Gud. Det goda med ett kyskt änkestånd utgör kärnan i *De Bono Viduitatis*. Detta verk är utformat som ett brevsvår till änkan Julianas frågor, men har egentligen det bredare syftet att fungera som vägledning för en större publik.²⁷ Resonemangen kring det konsekrerade änkeståndet är dock på intet sätt begränsade till *De Bono Viduitatis*. Tvärtom återkommer Augustinus till konsekrerade änkor vid flera olika tillfällen, till exempel i *De Bono Coniugali*. Här diskuterar Augustinus bl.a. vilken grad av helighet som gruppen kunde tillskrivas och hur den skulle förhålla sig till konsekrerad jungfrulighet och äktenskap i en eventuell rangordning. För att tydliggöra och legitimera denna rangordning använder sig Augustinus av bibliska exempel, som i de flesta fall verkar kretsa kring välkända kvinnliga karaktärer, som kommer att presenteras i nästa sektion.

Det bör samtidigt påpekas att de olika sociala tillstånden inte per automatik innebar en högre eller lägre grad av helighet. Att konsekrerade jungfrur och änkor skulle överträffa gifta människor i fråga om helighet var med andra ord ingen självklarhet. Detta tydliggör Augustinus genom att förklara att kristna äktenskapliga förhållanden bör rankas högre än hednisk jungfrulighet. Detta beror inte på att äktenskap är att föredra framför jungfrulighet, utan på att det kristna äktenskapet är grundat i tron medan den hedniska jungfruligheten egentligen blir

---

²⁶ Sed ecce ille agnus graditur itinere uirginali. Quomodo post eum ibunt qui hoc amiserunt quod nullo modo recipiunt? Vos ergo, uos ite post eum, uirgines eius; uos et illuc ite post eum, quia propter hoc unum quocumque ierit sequimini eum. Ad quodlibet enim aliud sanctitatis donum quo eum sequantur, hortari possumus coniugatos praeter hoc quod irreparabiliter amiserunt. Augustinus, *De San. Vir.* XXIX. (min översättning)

²⁷ Augustinus, *De Bono Viduitatis* 1; 8, i Saint Augustine, *Marriage and Virginitly*, 111–136.

ett sätt att motsätta sig den sanna Guden.²⁸ Augustinus är alltså nog med att understryka att tro och dygder är ännu viktigare än det kroppsliga tillståndet. Han förklarar att även om jungfrulig kyskhet utan tvekan bör rangordnas högre än äktenskaplig kyskhet är en persons dygder inte lika lätta att rangordna. Om två människor jämförs bör den med högst dygd också betraktas som den bättre av de två. Augustinus ställer den (retoriska?) frågan kring vem som vore att föredra: en gift kvinna som är lydig, eller en konsekurerad jungfru som inte är det? Eller kan det till och med vara så att den konsekurerade jungfrun bör klandras ännu starkare då hon, trots sitt val, inte är lydig? Augustinus är säker på sin sak: lydnad rangordnas högre än kyskhet och medan Skrifterna inte på något sätt fördömer äktenskapet är de noga med att inte berättiga någon slags olydnad.²⁹

Dygder spelar alltså en väldigt stor roll i förhållande till heligheten. Detta blir ännu tydligare när Augustinus förklarar varför eunucker i himlen kommer att få samma status som gifta människor: det är i och för sig så att eunucker kan ha hållit sig kyska under hela sitt liv, men detta ser Augustinus snarare som en konsekvens av deras kroppsliga tillstånd än som ett resultat av en vilja att avstå sexuellt umgänge för att endast fokusera på Gud. Har de levt som kristna kommer eunuckerna därför att få samma himmelska belöning som kristna gifta par, då de förmodligen hade tagit sig en maka om de hade kunnat.³⁰

Det vore samtidigt vanskligt att påstå att endast dygden, men inte kroppen, har någon betydelse för Augustinus diskussion av äktenskap och jungfrulighet. Utöver möjligheten att ägna sig åt Gud betraktas den konsekurerade jungfrudomen som det bästa tillståndet då kroppen inte besudlas genom sexuell kontakt.³¹

Ovannämnda fokus på ödmjukhet kan ses som ett exempel på den roll som dygder spelar i Augustinus resonemang om jungfrulighet och äktenskap. Att Augustinus understryker vikten av Guds nåd kan däremot kopplas till den pelagianska kontroversen i början på 400-talet. Pelagius och hans anhängare verkade fästa mycket vikt vid den fria viljans makt och vid den mänskliga naturens godhet, snarare än vid Guds nåd, något som enligt Augustinus kunde leda till att tro att bön

---

²⁸ Augustinus, *De Bon. Con.* 8.

²⁹ Augustinus, *De Bon. Con.* 11.

³⁰ Augustinus, *De San. Virg.* 24.

³¹ Augustinus, *De Bon. Con.* 29.

inte behövs för att motstå frestelser.³²

Den pelagianska kontroversen nämns inte specifikt i dessa skrifter³³ eller i Augustinus utläggning om äktenskapet och jungfruligheten. Jovinianus tankar verkar å andra sidan ligga till grund för Augustinus nyanserade vy om både äktenskapets och jungfrulighetens goda karaktär. Medan Pelagius bl.a. lyfte fram den fria viljans makt, verkade Jovinianus mena att alla de som en gång döpts kommer att få samma belöning i himmelen. Av detta följer att varken konsekrerade jungfrur, gifta kvinnor eller kyska änkor kan rangordnas gentemot varandra endast baserat på deras asketiska tillstånd. Inga av Jovinianus skrifter har överlevt århundradens gång.³⁴ Enligt Hieronymus, som strikt motsatte sig hans åsikter, ska Jovinianus ha påstått att döpta jungfrur, gifta kvinnor och änkor är att betrakta som lika heliga, och att asketiska meriter på intet sätt påverkar en persons helighetsgrad.³⁵ De hårda reaktionerna som Jovinianus tankar gav upphov till resulterade bl.a. i att den konsekrerade jungfrulighetens karaktär lyftes fram genom en nedvärdering av äktenskapet.³⁶ Augustinus önskade istället diskutera och försvara jungfrulighetens högre rang i jämförelse med äktenskapet, utan att för den skull svartmåla det sistnämnda. Augustinus uppmanade tydligt dem som levde i (ett livslångt) celibat att inte se ned på dem som hade valt att gifta sig. I en större kontext kan denna förmaning tolkas som ett svar till bl.a. Jovinianus tankar. Augustinus understryker hur äktenskapets goda karaktär på intet sätt innebär ett förringande av jungfruligheten. Tvärtom kan de som valde att konsekvrera sitt liv till

---

³² Augustinus, *De Bon. Con.* 17.

³³ Även om Augustinus inte uttryckligen motsätter sig Pelagius tankar i just *De Bono Viduitatis* verkar han inte kunna hålla sig från att fördöma dessa i ett annat brev till Juliana. Här vänder sig Augustinus mot de tankar om den mänskliga fria viljans makt som Pelagius uttryckt i ett brev till Demetrias. Augustinus tolkade dessa ord som ett sätt att skifta fokus från Gud till människan, då det påstås att den sistnämnda kan leva ett asketiskt liv tack vare den fria viljan och inte som en gåva från Gud. Enligt Augustinus tolkning uppmanar Pelagius Demetrias att vara otacksam mot Gud genom att påstå att det var hon själv som valde det asketiska livet istället för att få det som en nådegåva från Gud. McWilliam, "Augustine's Letters to Women", 200.

³⁴ Andrei Antokhin, "Jovinian: A Case Study of a Balanced Monastic Theologian", *Phronema* 31:1 (2016), 97–122 (99).

³⁵ Hieronymus, *Adv. Jov.* I, 3–4; Antokhin, "Jovinian", 108.

³⁶ Rotelle, "General Introduction", 15; Peter Brown, *The Body and Society. Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity*, New York: Columbia University Press 2008, 401.

Gud vara säkra på att den ära de kommer att få i livet efter detta inte beror på att de valde att avstå något ont, utan snarare på att de strävade efter något bättre genom att inte ingå äktenskap.³⁷ På samma sätt kan Augustinus fokus på äktenskapets goda tolkas som ett slags motstånd mot den våg av ökenasketism som började spridas i Nordafrika i början på 400-talet. I sin mest extrema form värderade vissa asketiska grupper ett kringvandrade liv i ständig bön högre än allt annat, något som inte verkar ha övertygat Augustinus.³⁸ Det skulle kunna vara så att beskrivningen av gifta människor som delar av Kristi kropp och möjligheten att leva både i kyska äktenskap och som konsekrerade änkor och jungfrur var ett sätt att visa att det var möjligt att leva som goda kristna även utan att lämna sitt vardagsliv bakom sig.

Å andra sidan kan Augustinus fokus på just kvinnor och deras möjligheter till att leva som konsekrerade änkor och jungfrur möjligtvis tolkas som ett sätt att i Hippo introducera det intresse för en specifik kvinnlig asketism som redan existerade i Milano. Trots att kvinnlig asketism i sig utgjorde en viktig komponent i den nordafrikanska kyrkan, saknades inflytelserika kvinnor som valt att konsekra sig till Gud. I motsats till bl.a. Ambrosius levde Augustinus i en miljö som först och främst var manlig till sin karaktär.³⁹ Augustinus fokus på kvinnors mångfacetterade asketiska möjligheter skulle därför kunna fungera som både ett sätt att förnya Augustinus kyrkliga miljö och ett sätt att kritisera (öken)asketismens extremare uttryck.

Historiska kvinnor och bibliska gestalter

Både den definition av äktenskap som beskrivs i *De Bono Coniugali* och den tolkning av äktenskapsbrott som Augustinus förespråkar skulle kunna förklaras utifrån biskopens egna livsval. I sina *Bekännelser* berättar Augustinus om att han själv under cirka ett decennium hade haft en konkubin som hade blivit moder till pojken Adeodatus. De båda följde med Augustinus till Milano, och när hans mor Monica fann honom en passande hustru från en familj med kopplingar till Ambrosius, valde konkubinen att åka tillbaka till hemlandet och konsekra resten av sitt liv till Gud. Medan hon förblev Augustinus trogen, såsom tidens seder

---

³⁷ Augustinus, *De Bon. Con.* 8; *De San. Virg.* 28.

³⁸ Brown, *Body and Society*, 377.

³⁹ Brown, *Body and Society*, 396.

förespråkade, hittade han en annan konkubin, i väntan på att få ingå äktenskap med den utvalda flickan.⁴⁰ Det är därför möjligt att påstå att Augustinus definition av äktenskapliga förhållanden och äktenskapsbrott fungerar som ett sätt att fördöma de seder och vanor som han själv delade med andra unga män ur samma sociala skikt.⁴¹

Det är å andra sidan viktigt att än en gång understryka att Augustinus inte ser äktenskapet som något förkastligt, utan snarare som något att avstå ifrån i syfte att uppnå en högre status, antingen som konsekrerad änka eller jungfru. Med andra ord betraktas samtliga roller som positiva, samtidigt som deras grad av helighet varierar. För att kunna förklara dessa skillnader väljer Augustinus att utgå från en rad kvinnliga bibliska gestalter vars gärningar på olika sätt får lyfta fram äktenskapets, änkeståndets och jungfrulighetens inbördes godhet.

Förhållandet mellan dessa tre stånd diskuterar Augustinus i *De Bono Viduitatis*, där han förklarar för änkan Juliana hur hon bör förhålla sig till både sin dotter Demetrias, som var en konsekrerad jungfru,⁴² och sin svärmor Proba,⁴³ som precis som Juliana hade valt att inte gifta om sig. Augustinus understryker att Demetrias, som helt och hållet avstod från att gifta sig, kommer att rangordnas högre i himmelriket. Däremot delar både mor och dotter samme himmelske make och samma andliga skönhet, en skönhet som även finns hos Proba. Den sistnämnda kan fungera

---

⁴⁰ Brown, *Body and Society*. 393. Mer om Augustinus förhållande till sin konkubin i Augustinus, *Confessiones*, 6.13.23. För en svensk översättning se Augustinus, *Bekännelser*. I översättning av Bengt Ellenberger, med inledning av Ragnar Holte, Skellefteå: Artos 2010.

⁴¹ Brown, *Body and Society*, 389–390; Robin Lane Fox, *Augustine. Conversions to Confessions*, New York: Basic Books 2015, 78.

⁴² Demetrias val att konsekra sitt liv till Gud ledde till att Proba och Juliana inledde en brevväxling med Augustinus, Hieronymus och Pelagius för att be om råd kring den unga kvinnans val. Redan i det här sammanhanget passade Augustinus på att motarbeta Jovinianus syn på dopet och asketicism. Då Jovinianus menade att ett asketiskt liv inte medför än högre grad av helighet jämfört med de döpta som lever i världen, underströk Augustinus hur Demetrias kommer att rankas högre i helighetsskalan. McWilliam, "Augustine's Letters to Women", 199–200; Maurice Testard, "Demetrias, une disciple de saint Jerome, e la sollicitudo animi", *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France* (1999, 2002), 238–256 (239–242).

⁴³ Augustinus hade tidigare haft (brev)kontakt med Proba, som hade bett honom om råd kring Rom 8:26 och dess syn på bön. Se McWilliam, "Augustine's Letters to Women", 196. Mer om Proba, Juliana och Demetrias i Sigrid Schottenius Cullhed, *Proba the Prophet. The Christian Virgilian Cento of Faltonia Betitia Proba*, Boston: Brill 2015, 22.

som Julianas stöd och rådgivare i frågor om uthållighet och styrka att motstå frestelser av olika slag. Proba, menar Augustinus, ber ivrigt för både sin svärdotter och sondotter, även om hon mest oroar sig för just den sistnämnda. Detta beror först och främst på hennes unga ålder, som gör att Demetrias har längre tid på sig att bli utsatt för frestelser som kan hota hennes livslånga val.⁴⁴ Samtidigt understryker Augustinus än en gång den konsekrerade jungfrulighetens högre rang genom att förklara att Demetrias nu har blivit som Jungfru Maria, medan Juliana själv och hennes bön kan jämföras med profetissan Hanna, en gestalt som kommer att behandlas längre fram i artikeln.⁴⁵ Vidare påminner Augustinus Juliana vid flera tillfällen om att ett kyskt änkestånd är en gåva från Gud och att om Juliana inte förstår att allt hon har fått kommer från Gud kan hon knappast betrakta sig som välsignad.⁴⁶ Som det ovannämnda exemplet visar, uttrycks och utvecklas Augustinus tankar om äktenskap, jungfrulighet och ett kyskt änkestånd i förhållande till Proba, Juliana och Demetrias, samt utifrån deras livsval. De tre kvinnornas sociala förhållanden och kontaktnät påverkar dessutom ytterligare (teologiska) aspekter i de analyserade texterna: Juliana och hennes familj sympatiserade med Pelagius tankar, vilket ses som anledningen till att Augustinus kritiserar Pelagius utan att nämna honom vid namn i *De Bono Viduitatis*.⁴⁷

Om livs levande, historiska, kvinnor kan anses ha påverkat Augustinus teologi och dess utveckling, bör det samma sägas om olika bibliska kvinnliga gestalter som återkommer med jämna mellanrum i de analyserade verken. I föregående exempel ur *De Bono Viduitatis* nämns profetissan Hanna. I Lukasevangeliet beskrivs hon som en åttioårig änka med profetisk gåva som efter ett sjuårigt äktenskap hade bestämt sig för

---

⁴⁴ Augustinus, *De Bon. Vid.* 19.

⁴⁵ Augustinus, *De Bon. Vid.*, 16.

⁴⁶ Augustinus, *De Bon. Vid.* 16.

⁴⁷ Detta verkar vara fallet i kapitel 17–18, där Augustinus varnar Juliana för de människor som påstår att den mänskliga viljan är så pass stark att den inte behöver Guds nåds hjälp för att bl.a. undvika att falla för frestelser. Samma människor verkar enligt Augustinus inte förstå att allt, även deras förmåga att övertala andra, egentligen är en gåva från Gud och är inte enbart kopplat till den fria viljan. I en fotnot till sin översättning av *De Bono Viduitatis* tolkar John E. Rotelle Augustinus ord i ljuset av att han och Juliana hade gemensamma bekanta som verkade dela Pelagius åsikter. Augustinus, *De Bon. Vid.* 17–18. Se även John E. Rotelle, "The Excellence of Widowhood", i *Saint Augustine, Marriage and Virginity*, 113–136 (136, fotnot 36).

att tjäna Gud i templet. Av denna anledning fastade hon och bad både dag och natt.⁴⁸

Det var å andra sidan långt ifrån alla kvinnor som valde att tjäna Gud genom att förbli änkor. Tvärtom tog Augustinus tillfället i akt för att försvara det goda med äktenskapet genom att hänvisa till ytterligare en biblisk gestalt, nämligen änkan Rut. I den bibliska berättelsen förlorar Rut sin man och följer sedan med sin svärmor Noomi tillbaka till Betlehem. Där gifter hon om sig med Boas, en släkting till Noomis avlidne man, och får sonen Oved.⁴⁹

I ett utlägg där ett kyskt änkestånd beskrivs som ett bättre alternativ jämfört med (ett andra) äktenskap förklarar Augustinus att Rut, som gifte om sig efter att ha förlorat sin första make, möjligtvis skulle kunna betraktas som mindre helig än Hanna, som valde att förbli änka livet ut. Samtidigt varnar han Juliana för att betrakta sig som heligare än Rut bara för att hon själv valde att inte gifta om sig.⁵⁰ Här återkommer Augustinus till en tankegång som han tidigare redogjort för i både *De Bono Coniugali* och *De Sancta Virginitate*, och som gäller äktenskapets goda karaktär och dess nödvändighet i den gammaltestamentliga tiden. Med utgångspunkt i Första Korinthierbrevet menar Augustinus att omgifte inte är något förkastligt, även om det förstås vore mer önskvärt att förbli änka.⁵¹ I detta sammanhang ter sig Ruts omgifte som nödvändigt: då hennes första äktenskap inte hade lett till några barn tog Rut till sig en annan make för pliktens skull.

Augustinus väljer sedan att gå så långt som att till synes motsäga sitt tidigare resonemang. Istället för att betrakta profetissan Hanna som heligare än Rut på grund av hennes val att inte gifta om sig, påstår Augustinus att denna höga grad av helighet kommer ifrån hennes roll som Kristi profetissa, och inte från hennes sociala roll. Med andra ord menar Augustinus att Hannas helighet snarare beror på hennes profetiska förmåga, som ledde till att hon förstod att Kristus skulle födas av en jungfru. Av denna anledning skulle Hanna ha valt att inte gifta om

---

⁴⁸ Luk 2:36–37.

⁴⁹ Rut 1:18; 2:1; 4:13–16.

⁵⁰ Augustinus, *De Bon. Vid.* 4–7.

⁵¹ Paulus skriver: "En kvinna är bunden så länge hennes man lever. Men om mannen dör är hon fri att gifta sig med vem hon vill, bara det är med en kristen. Men långt bättre är det för henne om hon förblir som hon är, det är min uppfattning, och jag menar att även jag har Guds ande". 1 Kor 7:39–40.

sig, utan konsekvrera sitt liv som änka till Gud. Rut och Hanna hade därför två helt motsatta plikter och inrättade sina liv utefter dem. Augustinus avslutar sitt resonemang med ett ännu djärvare påstående: om det nu är så att Rut förstod att Kristus skulle födas från hennes ätt och tog hänsyn till detta när hon valde att gifta om sig, blir det möjligt att påstå att både Ruts roll som moder och Hannas kyska änkestånd bör betraktas som lika heliga, oavsett kvinnornas sociala tillstånd.⁵² Med andra ord använder Augustinus skillnaden mellan Rut och Hanna dels för att förklara varför äktenskap var en nödvändighet i det Gamla Testamentet, dels för att än en gång påpeka hur både äktenskapet och en konsekvrerad kropp kan vara heliga, om än på olika sätt.

Ytterligare en biblisk gestalt som Augustinus använde sig av för att understryka äktenskapets positiva karaktär var den gudfruktiga hus-trun Susanna. När hon en kväll var ensam och badade i sin mans park, kom två äldste fram till henne och hotade henne med en anklagelse om äktenskapsbrott, om hon skulle vägra att tillfredsställa deras vilja. Susanna valde att inte bli otrogen mot sin man och dömdes därför till döden, för att sedan bli räddad av profetens Daniels ingripande.⁵³ Susannas vilja att riskera sitt eget liv för att förbli trogen sin man gör att Augustinus använder hennes handlingar som ett bevis på äktenskapets goda karaktär.⁵⁴

Som tidigare påpekat ser Augustinus alltså många syften med att ingå äktenskap, samtidigt som han påpekar att en konsekvrerad jungfrulighet utan tvekan är det bästa valet, följt av ett kyskt änkestånd och möjligtvis ett kyskt äktenskap. Av denna anledning rangordnar Augustinus Susannas kyska äktenskap, Hannas liv som konsekvrerad änka och Jungfru Marias jungfrulighet i stigande led, samtidigt som han även understryker att samtliga tillstånd är positiva. För att kunna leva i ett kyskt änkestånd, och ännu mer så i konsekvrerad jungfrulighet, blir det nödvändigt att avstå äktenskapet. Detta innebär i sin tur att äktenskapet inte bör ses som något förkastligt, eftersom det inte är möjligt att konsekvrera sitt liv till Gud utan att göra avkall på det äktenskapliga livet och det goda det för med sig. Det hierarkiska förhållandet som uppstår mellan kvinnors olika sociala tillstånd tydliggör Augustinus än en gång

---

⁵² Augustinus, *De Bon. Vid.* 7.

⁵³ Berättelsen om Susanna återfinns i Bibel 2000 i tillägget till Daniels bok. Till Dan A:2-62.

⁵⁴ Augustinus, *De Bon. Con.* 8.

med hjälp av ytterligare bibliska exempel. Systrarna Marta och Maria visar på hur två olika sorters goda beteenden ändå kan jämföras.⁵⁵ I Lukasevangeliet bjuder Marta Jesus hem till sig. Medan hon fokuserar på alla praktiska sysslor som besöket innebär, väljer hennes syster Maria att istället sätta sig ned och lyssna på Jesu ord.⁵⁶ Att Marta tog sig tid att ta hand om Jesus var förstås något positivt, men Marias val att istället sitta vid Jesu fötter och lyssna på hans ord är att föredra.⁵⁷

Augustinus många kvinnor: äktenskap, jungfrulighet och teologi.

Som de föregående sektionerna visar, verkar Augustinus teologiska utläggningar om äktenskap och jungfrulighet ha en stark koppling till de kvinnor som kyrkofadern hade kontakt med under sitt liv. Augustinus förhållande till sin namnlösa konkubin kan anses ha bidragit till att skapa en möjlig definition av (kristet) äktenskap och förklara vilka beteenden som bör undvikas; Proba, Juliana och Demetrias verkar ha spelat en viktig roll i den teologiska utformningen av förhållandet mellan det kristna änkeståndet, äktenskapet och den konsekrerade jungfruligheten; Augustinus slutsatser förklarades och stärktes med hjälp av bibliska exempel, såsom systrarna Marta och Maria, änkan Rut, profetissan Hanna och den kyska hustrun Susanna. Augustinus många kvinnor, oavsett om dessa var kyrkofaderns samtida eller gestalter från olika bibliska berättelser, verkade därför i Augustinus tankevärld för att skapa, definiera och utveckla teologiska svar till samtida frågor om äktenskap och jungfrulighet. Dessa positionerades sedan i förhållande till andra teologiska utgångspunkter, såsom bl.a. de som uttrycktes av Jovinianus, Hieronymus och Pelagius. Med tanke på att Augustinus tillskriver de verkliga och de litterära kvinnorna möjligheten att själva välja om de skulle leva i ett kyskt äktenskap eller fortsätta att ha ett sexuellt umgänge, respektive om deras makar skulle få tillgång till andra sexuella partner, framstår dessa kvinnor knappast som passiva. Det blir därför möjligt att dra slutsatsen att kvinnor långt ifrån endast var tysta mottagare av diverse levnadsråd, utan snarare viktiga aktörer i en värld där mångfacetterade sociala och teologiska debatter ägde rum, förändrades och utvecklades i snabb takt.

---

⁵⁵ Augustinus, *De Bon. Con.* 8.

⁵⁶ Luk. 10:38–39.

⁵⁷ Augustinus, *De Bon. Con.* 8.